

БОРИС МИНДОВ
ПЪТЯТ НА АНГЛИЙСКАТА
ФАНТАСТИКА

chitanka.info

За предтечи на модерната английска фантастика могат да се смятат утопистите — мечтателите за по-добър свят и по-справедливо устройство на човешкото общество. Най-ярката фигура между тях е Томас Мор (1478-1535), един от основоположниците на утопичния социализъм. В своята книга «Утопия», излязла на латински в 1516 г. и на английски едва в 1551 г., той излага своите идеи за съвършено организирано общество. Друг виден английски утопист е Франсис Бейкън (1561-1626), който в «Новата Атлантида» (1627) пресъздава утопия, основаваща се на научни принципи.

Седемнадесети век е време на пътешествия и велики открития. Воден от духа на времето, Джонатан Суифт (1667-1745) написва «Пътешествия из някои далечни страни на света» в четири части (1726), които по-късно придобиват по-популярното заглавие «Пътешествията на Гъливер». Фактически това е сатирична антиутопия: под формата на описание на приключенията на главния герой сред фантастични страни и народи авторът бичува пороците на тогавашното английско общество.

По това време писателите започват да «излизат» и извън пределите на нашата Земя. Началният обект на фантазията им, естествено, е най-близкото небесно тяло — Луната. В «Човек на Луната, или Описание на пътуването на Доминго Гонсалес дотам» (1638) «летателно средство» са лебедите. Според автора, епископ Франсис Годуен, Луната е населена с безсмъртни великани, а убийствата и други престъпления там са непознати. В «Откриване на нов свят» (1638) Джон Уилкинс също описва пътуване до Луната и живота там. Даниел Дефо, известен ни главно със своя «Робинзон Крузо», в «Консолидатор, или Вести от Лунния свят» (1705), вдъхновявайки се от «небесната механика» на Нютън, вече разказва за машина, която е способна да пренесе човек до Луната. На полета на човек до Луната с «машина» е посветена и «Животът и чудните дела на Джон Даниел» (1751) от Ралф Морис. А в «Раеелас, принц на Абисиния» (1759) на Самюъл Джонсън се говори за човек, който «познава механичните сили» и построява «летяща машина», която накрая катастрофира и изобретателят ѝ казва: «В каква безопасност биха се чувствували добрите, щом лошите могат своеволно да връхлитат върху тях от небето?»

Но може би най-интересен в това отношение е Иразъм Дарвин (1731-1802), дядо на знаменития естествоизпитател Чарлз Дарвин. Лекар по професия, съвременник на енциклопедистите, той бил всестранно начетен и надарен човек, дори своеобразен изобретател, пълен с нови идеи, които изразявал в поетична форма като прорицател. Днес Иразъм Дарвин е забравен от своите сънародници като учен и поет, но в поемата си «Храмът на природата» се извява като футуролог — описва «говореща машина», ракетен двигател, хранен с кислород и водород, предрича свръхнаселеността и подводниците.

Навлизането на науката в литературата по това време е напълно закономерно. Втората половина на XVIII век е преломен исторически период — началото на промишлената революция, епоха на коренни политически и социални промени. В резултат на тях човешкият дух получава по-широк простор за творчество. Именно в този нов културно-социален климат в западния свят се появява научната фантастика в днешния смисъл на думата — «със сдържано богохулен оттенък, който се е запазил и досега», както отбелязва видният съвременен английски фантаст Брайън Олдис, автор на «История на научната фантастика».^[1]

Според Олдис научната фантастика води началото си от така наречения готически роман, процъфтявал в Англия в края на XVIII и началото на XIX век. Представляващ част от романтичното движение в литературата, този роман набляга на «далечното», «неземното», тайнственото, страшното. Типичен пример е излезият през 1818 г. изпод перото на една жена — Мери Уолстоункрафт Шели (1797-1851), роман — «Франкенщайн, или Съвременният Прометей».

Мери Шели е втората жена на английския поет, революционен романтик, Пърси Биш Шели (1792-1822). Тя започва да пише своя роман, преди да е станала на 19 години — през 1816 г., когато се преселва с мъжа си в Швейцария, и го завършва преди двадесетата си година. По това време се появяват параходите, парните локомотиви, правят се опити с електричество. «Толкова много е направено — възкликва нейният главен герой Франкенщайн, — но аз ще постигна повече, много повече!» Франкенщайн е учен, който използва части от човешки трупове, за да създаде същество — предтеча на киборгите на съвременните фантасти. Новото, съвременното тук е, че като учен Франкенщайн обръща гръб на алхимията и миналото и се насочва към

науката и бъдещето. Романът се основава на почти революционната за времето идея, че бог стои далеч от сътворението, ето защо човекът е свободен сам да създава свой живот и свой свят. Така ученият поема ролята на всевишния, създател. В романа «Франкенщайн» е залегнала не само научната, но и фаустовската тема: Франкенщайн успешно «замества бога», но в резултат от човешката злоба и невежество неговото творение е нещастно и завършва трагично. Тук се проявява двойствеността на човека: природата го е надарила с любознание, което обаче му носи и успехи, и злочестини. В това отношение Франкенщайн е предшественик едновременно и на «Островът на доктор Моро» на Хърбърт Уелс, и на «Доктор Джекил и мистър Хайд» на Робърт Луи Стивънсън.

През викторианската епоха, до към края на XIX век, в английската научна фантастика няма развитие и що-годе съществен напредък. Фантастичните произведения са предимно в духа на утопията и гадаенето на бъдещето, както преди Шели. Може да се говори дори за известно връщане назад. Все пак заслужава да се отбележат някои автори и произведения.

Особен интерес представлява, разбира се, безсмъртната «Алиса в страната на чудесата» (1865), в която главната героиня Алиса се пренася в други измерения и преживява най-невероятни приключения. Това е фактически фантазия за възрастни, която авторът Луис Карол представя като детска книга. Тук, по примера на Суифт, има дълбок символизъм и остра сатира.

Известният на юношите автор на «Островът на съкровищата» Робърт Луи Стивънсън също дава своя принос към научната фантастика с повестта си «Странната история на доктор Джекил и мистър Хайд» (1886), в която по подобие на Франкенщайн главен герой е лекар, откривател на екстракт, с помощта на който се проявява лошата страна на човешкия характер.

Към края на XIX век вече се забелязва процъфтяване на фантастиката изобщо и на научната фантастика в частност, развиват се много от нейните теми.

Именно през този период блясва най-яркото светило на английската фантастика, което очертава по-нататъшния ѝ възходящ път — Хърбърт Джордж Уелс (1866-1946). В неговото творчество науката, утопията и прогностиката са здраво споени във формата, която

днешните читатели признават като безспорна научна фантастика. Започвайки от 90-те години на миналия век, той е направил повече от всеки друг писател за оформянето на жанра в съвременния му вид.

Първата му книга — «Машината на времето» — излиза в 1895 г., когато е почти 30-годишен. Чрез нея, а и с някои по-късни свои произведения той пръв измежду писателите използва перспективите на еволюцията, за да гледа и назад, и напред, пръв навлиза толкова далеч в миналото и в бъдещето. Неговата «машина» служи не само за пътуване във времето, но и за социална критика. А във «Война на световите» (1897), в която за пръв път в литературата се описва нашествие на извънземни същества — марсианци, Уелс всъщност казва на своите сънародници, увлечени по това време в колониални завоевания: «Гледайте какво е да си първобитно племе, което една западна нация идва да цивилизова с картечници!» В «Невидимият» и «Островът на доктор Моро» поуката е, че научните познания не бива да се използват за себични цели, а да бъдат от полза за цялото човечество. Всъщност доктор Моро, който превръща човеци в животни, е символ на бога-творец, а според викторианската етика това представяне на Твореца като причинител на зло е богохулство от страна на автора.

Изобщо Хърбърт Уелс създаде на научната фантастика популярност и отлика от другите литературни жанрове — качества, които тя никога оттогава не е загубила. Може би с право Брайън Олдис го нарича «Шекспир на научната фантастика».

В края на XIX век всяка седмица се появяват нови, по-евтини вестници и списания (тогава се раждат много от най-големите вестници), нови издателства, чиято грижа е да задоволят нуждите на милионите читатели. Между другото тези издания започват да печатат и фантастика. Характерно за писателите фантасти между 90-те години на миналия век и 20-те години на сегашния е, че те са изразители на «ескейпизма» — бягството от действителността, от клаустрофобската градска култура (това течение съществува и днес в западната фантастика). Потиснатият от всекидневните си проблеми читател в западния свят търси забрава и самоотъждествяване в смели и благородни герои, грандиозни подвизи, невероятни приключения.

През този период списанията «Пирсънс магазин» и «Пирсънс уийкли» отделят най-много място на научната фантастика. През 30-те

години в Англия се появяват вече и специализирани периодични издания за научна фантастика. Първото е «Скупс», което обаче излиза само през 1934 г. В 1937 г. се появява «Тейлз ъв Уъндър» («Чудни разкази»), най-забележителното от първите английски научнофантастични списания, което спира в 1942 г. поради военновременния недостиг на хартия. През 1938-1939 г. излиза «Фантазия». Чрез тези издания започва да се развива по-широко късата форма — разказът и новелата. Но сериозната, аналитичната, философски задълбочената научна фантастика се печата извън специализираните списания, докато самите тези списания се пълнят с лековато фантастично четиво в приключенски дух.

Гигантът на предвоенния период в Англия е Олаф Стейпълдън (1886-1950), лектор по философия в Ливърпулския университет, човек с огромна фантазия, най-великият от последователите на Уелс. Всичките му романи могат да се смятат за прогностична фантастика. Най-известен от тях е първият — «Последните и първите хора: Разказ за близкото и далечното бъдеще» (1930). Това е еволюционна фантазия от голям мащаб, която ни пренася постепенно все по-далеч и по-далеч в бъдещето, до 2 милиарда години от нашето време, когато последният човешки вид се заселва на Нептун и там чака с примирение своята гибел, тъй като Слънцето започва да се разпада. Най-добрата му творба обаче е «Звездотворецът» (1937), написана, когато приближаващата война вече хвърля сянката си над Европа. Звездотворецът е дух на човек, който се отделя от тялото и пътува из вселената да търси планети с човекоподобни форми на живот. При странствованията си той среща и други космически авантюристи, които изследват безброй светове и безброй форми на живот. Тук Стейпълдън вече не търси утопия на Земята, твърде покварена и твърде тясна за него, ѝ далеч във вселената — галактическа утопия.

След известно затишие в книгоиздаването в Англия през Втората световна война настъпва следвоенно оживление. За кратко време отново излиза списание «Фантазия». Тогава се появява, и списание «Ню уърлдс» («Нови светове») под редакцията на Е. Дж. Карнъл, а от 1950 г. и негов «спътник» — «Сайънс фентъзи» («Научна фантазия»), където започват да печатат Брайън Олдис, Джон Бранър, Джеймс Балард и други бъдещи видни представители на следвоенното поколение писатели.

Голям тласък за развитието на научната фантастика дава пускането на първия съветски изкуствен спътник на Земята през октомври 1957 г., а след това и първите полети на космонавти — началото на космическата ера. От сбъдването на мечтите на човечеството да напусне своята люлка спечелва научната фантастика. Тя излиза от черупката си: разнообразява се, навлиза в издателските планове, спечелва по-широка читателска аудитория, заема все повече място в обществените библиотеки, съставят се антологии, образуват се клубове на любителите на научната фантастика. Именно от тези клубове започват дейността си някои от бъдещите творци в този жанр. «Голямата» критика вече «удостоява» с вниманието си фантастите, престава да ги смята за «парии», да се отнася с презрение към научната фантастика като към «несериозна литература».

Следвоенният период създава общочовешки проблеми, които неминуемо намират отражение и в научната фантастика. Много от по-младите творци в този жанр на Великобритания вече не се задоволяват с баналните теми, с подражаване на американската научна фантастика в най-лошия ѝ вид. Именно като реакция на скованата традиция и на американското влияние, а също и като отклик на новите проблеми се появява така нареченото течение «нова вълна» в английската фантастика. Тя намира широко поле за изява в списание «Ню уърлдс», когато през май 1964 г. негов главен редактор става Майкъл Муркок. Енергичен, с богато въображение човек, който още като ученик издавал ръкописни списания, Муркок се залавя да преобрази «Ню уърлдс» не само по външност, но и главно по стил и съдържание. В дейността си той се обляга главно на Джеймс Балард.

Писателите от «новата вълна» смятат традиционната научна фантастика за «усмирителна риза»: колкото и да е парадоксално, като жанр, който набляга на промяната, напредъка, според тях тя е станала твърде консервативна, загубила е новаторския си дух. Тяхното творчество е експериментално, стремящо се да приближи научната фантастика повече до «голямата литература», дори да заличи разликата помежду им. Те наблягат повече на стила, отколкото на смисъла, отнасят се скептично към науката и към бъдещето на човешкото общество, предричат атомни, социални, екологични катастрофи, а героите им са предимно антигерои. Въпреки недостатъците си фантастите от английската «нова вълна» допринасят за разширяването

на тематиката, обсега, привличайки читатели дори извън почитателите на научната фантастика. Тяхното влияние се разпростира и отвъд Атлантика, намира последователи сред американските фантасти, много от които нарочно идват да творят в Англия.

Макар че списание «Ню уърлдс» вече не излиза, новаторският му дух е оставил следи в днешната английска фантастика. Днес тя се отличава с повече реализъм, с по-голяма грижа за стила и езика, с по-добра характеристика на героите, с по-разнообразна тематика, по-отзивчива е към настоящите и бъдещите малки и големи проблеми на човечеството.

Скромната цел на настоящия сборник е в своя ограничен обем да представи чрез кратката литературна форма на разказа и новелата някои от най-видните съвременни английски фантасти. Разбира се, в началото е допуснато връщане назад с почти сто години, защото несправедливо и нелогично би било начело на фалангата им да не стои техният учител — Хърбърт Джордж Уелс. Неговият разказ «Откраднатото тяло» представлява смесица от наука, готика и хумор, в която е залегнала идеята за раздвоеността на човека и за съществуването на отвъден, паралелен свят.

Джон Уиндам (1903-1969) се е занимавал със земеделие и реклама и се е подготвял за адвокат; в началото на 30-те години обаче се насочва към научната фантастика, на която посвещава близо 40 години от живота си. Предвоенната му продукция, излизаща под различни псевдоними, е предимно развлекателно-сензационна. След Втората световна война Уиндам усъвършенствува майсторството си, но основната му тематика са катаклизмите и катастрофите — причинени от природни сили, от чуждо нашествие или от самите хора. У нас е известен с романите си «Денят на трифидите», «Какавидите» и повестта си «Чоки», а в сборника е представен с разказа си «Глупавата марсианка».

Темата за катастрофите развива и по-младият Джон Бранър (1934) в «Небесните отвори». Тук той претворява посвоему библейската легенда за Потопа и Ноевия ковчег: новият Ной е космонавт, който пренася семето на новия живот; човекът замества всевишния като творец и въпреки разрухата животът пак възтържествува. От ранна възраст почитател на Уелс, на 17 години Бранър издава първия си научнофантастичен роман и оттогава твори

непрекъснато в този жанр. Известен е и като поборник за ядрено разоръжаване.

Срещу този род катастрофа — войната — предупреждава Джон Кристофър (1922) в «Оръжие». Истинското му име е Кристофър Самюъл Юд. Като младеж Кристофър издавал любителското списание «Фантаст». Първият му роман излиза в 1949 г. Той става съперник и приемник на Джон Уиндам в следвоенния английски роман на катастрофата. Най-известен е обаче като творец на научна фантастика за деца.

Антивоенната тема е широко застъпена в английската фантастика, може би съвсем естествено за по-младото поколение, преживяло или чувало за ужасите на войната. Като сериозно предупреждение и зов за миролюбив звучи «Жива картина» на Джеймс Уайт (1928). Роден в Белфаст, Ълстър — северната част на Ирландия, намираща се под английска власт, където и работи, Уайт започва да чете научна фантастика през 1941 г., а първият му разказ излиза в «Ню уърлдс» през 1953 г. Кръвопролитие, което продължава и до ден-днешен в родния му край, неминуемо е повлияло и на обществената позиция, която заема в своето творчество.

Брайън Олдис (1925) се тревожи за съдбата на човечеството, засенчено от господството на машините — резултат не само от войната, но и от неумението му да стопанисва правилно земята. Започнал да пише в списание «Научна фантазия» през 1954 г. и същевременно спечелил конкурса на вестник «Обзървър» за научнофантастичен разказ, оттогава Олдис е публикувал повече от 100 романа и разказа в този жанр. През 60-те години е първи председател на Английската асоциация за научна фантастика, горещ поборник за международно сътрудничество в научната фантастика и във всички други сфери на живота. По това време се свързва с «новата вълна» и списание «Ню уърлдс». В творчеството си се отличава с оригинални, понякога спорни подходи към различните теми на научната фантастика, стига дори до дълбок песимизъм. Напоследък е известен като антологист.

Водачът на «новата вълна» Майкъл Муркок (1939) е бил книгооформител, репортер, критик и дори естраден певец, докато най-после в началото на 60-те години се прочува с фантастичната поредица «Елрик» — нещо като «научна магия». В такъв приказен стил е

написан и разказът му «Обитателят на времето», където се изнамира своеобразен начин за постигане на безсмъртие. Апогея си Муркок достига през периода на «Ню уърлдс», където, както отбелязахме, той лансира и много начинаещи млади автори.

Първ негов сътрудник по това време е Джеймс Балард (1930). Роден в Шанхай, син на шотландски лекар, през Втората световна война Джеймс бил интерниран в японски военнопленнически лагер и се прехвърлил в Англия едва в 1946 г. Следвайки попрището на баща си, известно време преподавал медицина в Кеймбридж, бил сценарист на научни филми. Но след като спечелил годишния конкурс за разказ в Кеймбридж през 1951 г., а през 1956 г. в «Ню уърлдс» излизат първите му научнофантастични разкази, се отдава на научната фантастика. Днес Джеймс Балард е един от стълбовете на този жанр в Англия. Сравняват го с Конрад, Кафка, Бредбъри. Брайън Олдис казва: «Другите писатели копират, Балард твори.» Балард набляга на психологията, проблемите на близкото бъдеще, заплашващите човечеството злини и катастрофи. Затова някои го смятат за песимист, «животомразец». По-добър е като автор на разкази, отколкото като романист.

Едмънд Купър (1926) имал литературни амбиции още като младеж, но не ги осъществил тогава. На 15 години напуска училище, става работник, после чиновник, след това моряк и най-сетне учител — до 1951 г., когато излязъл първият му научнофантастичен разказ. Оттогава се отдава на литературата. През 50-те години издава няколко сборника разкази, но най-известен е като романист. Тема на много от романите му е унищожението на цивилизацията, обезлюдяването на Земята. В разказа си «Въпрос на време» Купър предсказва пагубните последици от използването на науката за антихуманни цели — за космически империализъм и колониализъм.

Боб Шоу (1931) подобно на Джеймс Уайт е роден в Белфаст, Северна Ирландия, но от 1973 г. живее в Англия. Бил е шофьор на такси, строителен инженер, авиоконструктор и журналист, като същевременно започва да пише разкази. Първият му разказ излиза в 1954 г., а първият роман — в 1967 г. В разказа му «Малък свят» са залегнали две теми: любознателността, предприемчивостта и смелостта на едно дете, от една страна, и отърсването на една жена от самотата и отчуждението, от друга.

Ерик Франк Ръсел (1905-1978) е бил телефонист, качествен контролър и чертожник, преди да стане писател. За пръв път установил връзка с почитатели на научната фантастика през средата на 30-те години като член на Британското междупланетно дружество. Първият му разказ излязъл в 1937 г., а първият роман — в 1939 г. Оттогава за повече от 30 години Ръсел е написал повече от 100 разказа и над 10 романа на най-различни теми. Популярен отсам и оттатък Атлантика, пацифист, антимилитарист, Ерик Франк Ръсел бива наричан «шутът в научната фантастика»: преобладаващият тон в неговото творчество е хуморът, под който обаче прозира горчивината и остротата на големи нравствени, социални и политически проблеми. Това ще почувствувате в «Почакаймалковците».

Многообразна по тематика и стил, богата по въображение, ту издигаща се до блестящи висоти, ту изпадаща в безцелна сензационност или маниерно декадентство, английската фантастика се стреми да доставя не само развлечение, но и материал за размисъл. Колкото и да са различни човешките вкусове, всеки може да намери в най-добрите ѝ образци нещо интересно, познавателно или поучително и за себе си.

[1] Brian Aldiss. BILLION YEAR SPREE. The History of Science Fiction. Weidenfeld & Nicolson, London, 1973. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.